

4. Az államnevek fajtái

Mint említettem, az államoknak rendszerint két nevük van, s azokat különböző kategóriákba sorolhatjuk. A mindennapi és a szakmai nyelvben tíz ilyen névfajta különböztethető meg: *országnév*, *államnév*, *rövid államnév* (másként: *rövid alakos államnév*), *teljes államnév*, *hosszú államnév* (másként: *hosszú alakos államnév*), *formális államnév*, *nem formális államnév*, *hivatalos államnév*, *nem hivatalos államnév*, *teljes államnév*, valamint *alkotmányos államnév*. (Alkalmassint az országoknak és államoknak is lehet becenevük, esetleg ragadvány- vagy gúnynevük, ezekre később utalok.) Az államnevek most említett fajtáit párokba rendezhetjük, s a kategóriapárok egyes elemeit megpróbálhatjuk összeegyeztetni egymással. Ha a tényleges nyelvhasználatot tekintjük kiindulópontnak, ez nem mindig lesz következetes, mert a fogalmi párok egyes tagjainak jelentése nem teljesen fedi egymást.

1950-es évektől orosz neve alapján Belorussziának neveztük, majd függetlenné válásával a Belarusz és a Fehéroroszország név váltakozott, utóbbi méltó »győzelmével«. Ugyanakkor két idegen név gyűrűzött be nyelvünkbe: Felső-Volta helyett *Burkina Faso* és Moldávia helyett *Moldova*. Ha ezekhez hozzászámoljuk az 1950-es–60-as évek előtt magyarul használt Kirgizföld, Kazakföld, Becsuánaföld, Bászutóföld neveket és azok idegenebbre (*Kirgizisztán*, *Kazahsztán*, *Botswana*, *Lesotho*) váltását, akkor a valóban magyar államnevek csökkenésének aránya felülmúlja a növekedését” – mutatott rá Faragó Imre, vö. Faragó: A magyar földrajzinév-használat.

Ennek ellenére fő vonalakban kialakítható közöttük valamiféle rend. Például a következő:

ORSZÁGNÉV	–	ÁLLAMNÉV
RÖVID (RÖVID ALAKOS) ÁLLAMNÉV	–	HOSSZÚ (HOSSZÚ ALAKOS) ÁLLAMNÉV
„NEM FORMÁLIS” ÁLLAMNÉV	–	„FORMÁLIS” ÁLLAMNÉV
„NEM HIVATALOS” ÁLLAMNÉV	–	„HIVATALOS” ÁLLAMNÉV
		TELJES ÁLLAMNÉV
		ALKOTMÁNYOS ÁLLAMNÉV

A két oszlop kategóriái a következő pontosításokkal feleltethetők meg egymásnak. Az *országnév* nem más, mint a rövid vagy *rövid alakos* államnév, amelyet néha (pontatlanul) *nem formális* államnévnek is mondanak. Az állam hosszú vagy *hosszú alakos* neve nem más, mint *alkotmányos* név, amelyet az alkotmány vagy kimond, vagy nem, de ha nem, abból az kikövetkeztethető. Ezt olykor (ugyancsak pontatlanul) *teljes* vagy *formális* névnek is tekintjük. A „teljes államnév” azért pontatlan kifejezés, mert valójában az országnév, vagyis a rövid alakos államnév is *teljes* államnévnek tekinthető.

A tíz kategória közötti kisebb-nagyobb jelentésbeli eltérések egy része jól megfigyelhető, ha összehasonlítjuk a Földrajzinév-bizottság által közzétett államnévjegyzék 2009-es és 2014-es bevezető szövegét, és megfigyeljük, hogy a szövegező miként változtatja, illetőleg egészíti ki – láthatólag minden különösebb elméleti koncepció nélkül – a „rövid név”, „teljes név”, „hivatalos név” stb. kifejezéseket. A két szöveg a következő:

2009: „Országok (rövid országnévükkel, illetve hosszú v. teljes államnevükkel), továbbá mindazon területek nevei, amelyek a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) két- vagy hárombetűs ország-, illetve területkódjaival, valamint számkódjaival rendelkeznek. Egyes országok esetében a rövid név megegyezik az államnévvel (pl. Románia), de több olyan ország is van, amelynek nincs rövid országnéve (pl. Kongói Demokratikus Köztársaság).”⁶⁹

2014: „Országok (rövid országnévükkel, illetve hosszú v. teljes államnevükkel), továbbá mindazon területek nevei, amelyek a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) két- vagy hárombetűs ország-, illetve területkódjaival, valamint számkódjaival rendelkeznek. Egyes országok esetében a rövid név megegyezik a *teljes* államnévvel (pl. Románia), de több olyan ország is van, amelynek *hivatalosan* nincs rövid neve, a *teljes név* itt *formálisan egyúttal rövid országnév is* (pl. Kongói Demokratikus Köztársaság).”⁷⁰

Az eltérések feltehetőleg a magyar állam neve 2012-es megváltozásának értelmezését, esetleg igazolását szolgálják. Az, hogy a szövegezőt ez a cél vezette, természetesen pusztá feltételezés; ennek bizonyítására nincs itt hely, s talán szükség sem. Bármilyen volt is azonban a cél, nem ártott volna a mindkét változatban szereplő „rövid országnév” terminust korigálni (ezen a szövegező minden valószínűség szerint a rövid alakos államnevet értette), hiszen olyan, hogy „rövid országnév”, nem létezik, s az államok rövid vagy rövid alakos neve maga az országnév.

69. Forrás: <http://web.archive.org> [ezen belül: /web/20120218102939/ http://www.fvm.gov.hu/doc/upload/2009-11/orszagnevjegyzekek_091103.pdf].

70. Forrás: <http://web.archive.org> [ezen belül: /web/20120412081412/<http://www.fvm.hu/main.php?folderID=2234>]. Az eltérések kurzívval kiemelve. Megjegyzem még, hogy az e kötetben kifejtettek alapján a Kongói Demokratikus Köztársaság nem jó példa arra az esetre, amikor „a teljes név... országnév [ti. rövid államnév] is”. Az itt kifejtettek szerint erre – egybeként – a Közép-afrikai Köztársaság lehetne példa.

A lehetséges elméleti kérdések közül háromra térek ki részletesen: az államnév és az államforma viszonyára, az országnév és az államnév kapcsolatára, valamint a „hivatalos” és „nem hivatalos” államnév jelentésének kérdésére.

4.1. Államnév és államforma

Az államnév és az államforma viszonyát illetően a legegyszerűbb megállapítás ez: az államok hosszú, hosszú alakos vagy alkotmányos neve többnyire tartalmazza az államformát, ám ez nem szükségszerű. E tételt részletezve a következőket állapíthatjuk meg.

A kb. 195 állam⁷¹ közül a hosszú alakos vagy alkotmányos névben jelenleg 156 esetben szerepel államforma-megnevezés, 39 esetben pedig nem. Ez utóbbiak közül 25 esetben a hosszú alakos név megegyezik a rövid alakossal. Az egyezés alapja – amint arra részben már utaltam – vagy az, hogy az országnév egyben államnév is, vagy megfordítva: az, hogy az államnév egyben országnév is. Az államforma-meghatározás nélküli csoportban az ilyen eseteken túl fennmaradó 14 állam esetében valamilyen általános politikai-jogi terminus egészíti ki az országnevet. Ilyen az „állam” (például *Izraeli Állam*, *Kuvaiti Állam*), a „független állam” (*Szamoai Független Állam*), az „államok”, illetőleg az „egyesült államok” (*Amerikai Egyesült Államok*, *Mexikói Egyesült Államok*), a „föderáció” és a „konföderáció” (*Oroszországi Föderáció*, *Svájci Államszövetség*), az „unió” (*Comore-szigeteki Unió*) vagy az e vonatkozásban „államnak” és „közösségnek” is fordítható „com-

71. Azt, hogy jelenleg hány állam létezik, hogy miért csak „körülbelül” tudjuk meghatározni a számukat, s hogy e hozzátétellegesség miért nem baj vagy hiba, másutt fejtettem ki. Lásd Takács Péter: *Államtan*. [2. kötet.] *Négy fejezet az állam általános elmélete köréből. Az állam általános sajátosságai*, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar 2011. 7–9.

monwealth” (*Ausztrál Államközösség* vagy *Ausztráliai Állam, Dominikai Közösség*).

A 25 állam közül, melyek rövid alakos és alkotmányos neve egymással megegyezik, 6 európai, s ezek közül 5 kelet-közép-, illetve kelet-európai. Ezek a következők: *Bosznia-Hercegovina, Magyarország, Montenegró*,⁷² *Románia, Ukrajna*. E listára bizonyos értelemben és megszorításokkal még további két állam is felvehető volna, minthogy ezek az állam hosszú alakos nevének meghatározásakor – némi közvetlenséggel fogalmazva – csak „ímmel-ámmal” utalnak az államformára. Nem meglepő, hogy ezek is ugyanebben a régióban találhatóak. Egyrészt ilyen *Szerbia*, melynek hosszú alakos nevében – mint már jeleztem – szerepel ugyan a „köztársaság” szó, de ezt nagyon csendesen mondták ki az alkotmányozók. Másrészt ilyen Lengyelország, melynek alkotmányos neve lengyelül *Rzeczpospolita Polska*. Ez azért mondható „ímmel-ámmal” történt államforma-meghatározásnak, mert bár a lengyelek is ismerik a latin eredetű „köztársaság” szót (középkori latinossággal: *respublica*, lengyelül: *republika*), ám nem ezt, hanem a *rzeczpospolitą* használták. Ez a későbbi *republica* előzményét jelentő ókori latin *res publica* (jelentése: „a közösség dolgai, ügyei”) kifejezés lengyel nyelvre történt tükörfordítása. Érdekessége – túl azon, hogy alkalmasint a lengyel–litván nemzetközösségre is utalt – az, hogy eredetileg a választott *királysággal* kiegészítve

72. A magyar államnévjegyzék szerint Montenegró hosszú alakos államneve: *Montenegrói Köztársaság*. Az idegen nyelvű jegyzékek szerint ezzel szemben ezen állam esetén az országnév és a teljes államnév megegyezik (*Montenegró*), s az utóbbi az angol, francia, spanyol stb. változatokban nem tartalmazza az államformára történő utalást. Montenegró korábbi teljes neve valóban *Montenegrói Köztársaság* volt, a 2007. október 9-i alkotmány alapján azonban 2007-től az alkotmányos név is *Montenegróra* változott. Lásd ezzel kapcsolatban a 101. sz. jegyzetet. Montenegró alkotmányos fejlődésének legutóbbi korszakáról lásd továbbá Drinóczi Tímea: Montenegró. Az új alkotmányhoz vezető út, in Chronowski, Drinóczi (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*. 626–640.

szülő *nemesi nemzeti közösséget*, később, nevezetesen a XVII–XVIII. században *monarchiát* jelentett, s csak a XX. század első fele óta jelent *köztársaságot*. A *rzeczpospolita* tehát most éppen köztársaságot jelent, de volt idő, amikor a királyságra vonatkozott.

Annak, hogy az államforma-meghatározás nélküli államnevek jelentős számban kelet-közép- és kelet-európaiak, minden bizonnyal van valamilyen közös oka, bár tudomásom szerint ezt eddig nem vizsgálta senki. Nem céлом itt ennek vizsgálata, de hipotetikus jelleggel megjegyzem a következőket. A szóban forgó országokban (elsősorban Bosznia-Hercegovinában, Magyarországon és Romániában) a politikai elit meggyőződése szerint a *köztársaság* nem rendelkezik elégséges *legitimációs potenciállal*, ezért a *monarchikus hagyomány* felelevenítése különböző okokból és módokon *hasznosnak* tűnik számára. Ez a gondolat Romániában lappangó módon az 1990-es rendszerváltozás óta, Magyarországon pedig a 2010-ben hatalmat szerző elit köreiben érzékelhető. Korábban – egyáltalán nem lappangó módon – ennek volt része a köztársasági címerben, a címerpajzson megjelenített királyi korona (már a régi alkotmány szóhasználatában is: „magyar Szent Korona”), e korona szakralizálásának elfogadtatása a közbeszédben, a koronának a Nemzeti Múzeumból a Parlament épületébe való átvitele és a Szent Korona-tan felelevenítése is.⁷³ A 2006-ban önállóvá

73. Ennek indokaként lásd a 2000. évi I. törvény preambulumát: „A Szent Korona a magyar állam folytonosságát és függetlenségét megtestesítő ereklyeként él a nemzet tudatában és a magyar közjogi hagyományban”. Érdemes ezt összevetni a 2010/11-ben működő alkotmány-előkészítő eseti bizottság Magyarország Alkotmányának szabályozási elveiről készített 2011-es szövegével, mely az alkotmányosság *eleven* hagyományára utal: „Magyarország alkotmányos állami folytonosságát a Szent Korona fejezi ki”. Az *Alaptörvény* ezt a nemzet egységével is kiegészíti: „Tiszteletben tartjuk... a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét” (*Nemzeti hitvallás*, 18. mondat). (Valamennyi kiemelés a szerzőtől.) Lásd ezzel kapcsolatban Szente Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a

vált Montenegró rövid története során folyamatosan kokettál a monarchiával és annak eszmei kereteivel,⁷⁴ s valószínűleg ugyanezért. Ehhez képest a (román közgondolkodásban a francia–román kulturális kapcsolatok miatt búvópatakként jelen lévő, Magyarországon pedig egy 2004–2010 között erőltetett, elhibázott baloldali politikai ideológiai kísérlet⁷⁵ részeként felbukkanó) *republikanizmus* ideológiájának *ellensúlyozása* másodlagos jelentőségű.

4.2. Államnév és országnév

A legtöbb elméleti és így „megfeleltetési” problémát az *országnév* és az *államnév* kapcsolata veti fel. Annak ellenére is, hogy az alapösszefüggés egyszerű: az országnevek igen sokszor egyben államnevek is.

Az országnevek az esetek jelentős részében népnevекből születtek, s így az államok az országnevek révén kapcsolódnak azon *nép*hez, illetőleg népek egyikéhez vagy másikához, amelyeket integrálnak. Érdekes megoldás e tekintetben Bolívia 2009 utáni hosszú neve: *Estado Plurinacional de Bolivia*. A magyar államnévjegyzékben a *plurinacional* magyar megfelelője a *többnemzetiségű*, tehát a Földrajzinév-bizottság szerint az állam neve *Bolíviai Többnemzetiségű Állam*. Megjegyzném ehhez, hogy a *nemzetiség* szó a régi magyar politikai

---

történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben, *Közjogi Szemle*, (2011) 3. 1–13., valamint Csink Lóránd, Fröhlich Johanna: Történeti alkotmány és kontinuitás az új Alaptörvényben, *Közjogi Szemle* (2012) 1. 9–15. (kül. 13.)

74. Például a mai állam zászlaja a királyság idején használt zászlóra emlékeztet, közepén I. Miklós – aki a trónról sosem mondott le – monogram nélküli címerével. 2011-ben továbbá hivatalosan rehabilitálták a Petrović-Njegoš királyi családot, és elismerték szerepét a montenegrói önazonosság előmozdításában (lásd a *Zakon o Statusu Potomaka Dinastije Petrović Njegoš* című törvényt).

75. Lásd erről Ablonczy: *Az alkotmány nyomában*. 60.

nyelv része, melynek jelentése több szempontból is különbözött a *nemzet* szó jelentésétől. A most tárgyalt vonatkozásban például abban, hogy száz-százhusz éve olyan népcsoportra utalt, amely kisebbségben volt, és a beszélő szerint – szemben a *nemzettel* – nem rendelkezett „államalkotó képességgel”. A szakirodalomban mára nagyrészt felváltotta a *kisebbség* terminus. Ezzel szemben amikor a XIX. század végén a magyarok *nemzetiségnek* mondták – példának okáért – a tótokat vagy a ruszinokat, ezzel azt is hangsúlyozták: (szerintük) nincs és nem is lesz államuk. Mint tudjuk, mert nem sokkal később kiderült, egyik-másik *kisebbség* esetén a magyarok ebben (is) nagyot tévedtek. A *nemzet* és a *nemzetiség* különbségtételnek az „államalkotó képességre” utaló eleme hallgatólagosan ugyan, de mindmáig megmaradt, s ezen a „kisebbségek” államalkotó tényezőként való meghatározásának alkotmányjogi ideológiája sem változtatott. Ilyen körülmények között talán nem a legszerencsésebb egy állam nevében – melynek népessége többségében kecsua és ajmara indián, kisebbségi része pedig mesztic, kreol és (a szokásos meghatározás szerint) „fehér” – pont ezt alkalmazni. Ezért Bolívia hosszú alakos nevét én így adnám meg magyarul: *Bolíviai Többnemzeti Állam*.

Az országnév és az államnév viszonya vonatkozásában egyedül megoldást jelent a *Cseh Köztársaság*. Ha nem a mi nyelvünket vennénk alapul, ez lényegében a mai magyar államnév-rendszer inverze volna, hisz ez esetben a hosszú államnevet használják az ország megnevezésére, vagyis rövid államnévként is. A magyar államnévjegyzék ezt a helyzetet nem tükrözi, mert a *Cseh Köztársaság* országnévként *Cseh-országot* adja meg. Az idegen nyelvű listákon, ideértve a cseh nyelvűt is, ezzel szemben országnévként is a *Cseh Köztársaság* megfelelő változata szerepel.⁷⁶ Az országra utaló „Csehország” szó – csehül *Čechy*, újabban *Česko* – más nyelvekben is

76. Az állam neve (elől a hosszú alakos név, utána az országnév) csehül *Česká Republika* – *Česká Republika*, angolul *Czech Republic (the)* – *the Czech Republic*, franciául *République tchèque (la)* – *la République*

ismert;⁷⁷ ezt azonban több nép vagy beszélői csoport (például az angolok és az angolul beszélők) ritkán, mások (így például az olaszok) szinte soha nem használják. Maguk a csehek megosztottak a kérdésben: a *Čechy* alig terjedt el körükben az állam megjelöléseként, a *Česko*t pedig csak a legújabb időkben – s bizonyos csoportok ellenérzései mellett – használják szélesebb körben ilyen célból. Ráadásul az egyes nyelvek vagy inkább beszélők eltérnek abban, hogy mire utalnak a „Csehország” szó megfelelő változatával: az egész Cseh Köztársaságra-e, vagy az azt alkotó három ország – Csehország, Morvaország és Szilézia – egyikére. A cseh *Česko*, a magyar *Csehország* (és ugyanígy: a lengyel *Czechy* vagy a szlovén *Česka* stb.) mindhárom országra utal, a csehek azonban meg tudják különböztetni azokat a *Čechy* (szűkebb értelemben vett Csehország), *Morava* (Morvaország) és *Slezsko* (Szilézia, pontosabban Cseh Szilézia) szavakkal. További bonyodalmakat okoz, hogy az így értett *Čechy* angol és német megfelelője nem a *Czechia* és a *Tschechien*, hanem tradicionálisan a *Bohemia*, illetőleg a *Böhmen*; ám ezeket a kereskedelemben és az idegenforgalomban – vélhetően a könnyebb megjegyezhetőség miatt – az egész Cseh Köztársaság megnevezésére is vonatkoztatják. S ehhez jönnek még a nyelvújítók: miközben a *Česko* szónak is csak pár évtizedes múltja van, egyesek a *Ceskomoravsko*val, az angol nyelvű szakirodalomban pedig a *Czechland*, *The Czechlands* (Csehország) szavakkal kísérletezgetnek.⁷⁸

---

tchèque, spanyolul *República Checa* (*la*) – *la República Checa*, oroszul *Чешская Республика* – *Чешская Республика*.

77. Angolul *Czechia*, németül *Tschechien*, franciául *la Tchéquie*, hollandul *Tsjechië*, norvégul *Tsjekkia*, spanyolul *Chequia*, olaszul *Cechia*, oroszul *Чехия*, szerbül *Чешка*, ukránul *Чехія* (*Chekhiya*).

78. Mindezek alapján nemcsak tréfás túlzás, de egyenesen tévedés a Cseh Köztársaságot „név nélküli országnak”, esetleg „nevét kereső országnak” nevezni (vö. Daniela Lazarová: *Looking for a Name, Radio Prague*, 2004. május 13. Forrás: <http://www.radio.cz/en/section/curaffrs/looking-for-a-name>); vagy azt mondani, amint azt az egyik szórakoztató útikönyv teszi, hogy „a cseheknek nincs egy szóból álló kifejezésük ha-

E bonyolult helyzet kialakulásában több – történeti, politikai, elvi és praktikus – tényezőnek is szerepe volt. Így például annak, hogy bár a cseh nép hosszú évszázadokra vezet vissza történetét (*Boiohaemum*ot mint önálló entitást például már Tacitus említi, a nyugati szláv cseh törzsek 900 körül a mai Csehország környékén éltek), a nép állami létezése meglehetősen forgandó volt: a Cseh Fejedelemség, majd Cseh Királyság a Német-római Birodalom része, még később a Habsburgok állami önállóság nélküli „örökös tartománya” lett. Így arra az országra, amelyet ma Cseh Köztársaságnak tartunk, a csehszlovák állam XX. századi létrejöttéig (1918) a cseh nyelvben – nyilvánvaló politikatörténeti okokból – sokáig nem létezett az államformát, ti. a királyságot vagy a köztársaságot meg nem nevező, elfogadott rövid országnév.

A XX. század folyamán folyamatosan terjedő, de teljes elfogadottságot mindmáig nem élvező *Česko* (Csehország) névvel kapcsolatban többféle fenntartás létezik. Egyesek arra hivatkoznak, hogy az 1938 és 1945 között is használt név rossz emlékeket idéz, mások meg arra – és alighanem ez a fontosabb ok –, hogy azért nem használják, mert a demokratikus és polgárosult cseh nemzet természetesnek veszi, hogy ha az 1993-ban létrejött Cseh Köztársaság lényegében három „történeti országot” fog össze (ti. Csehországot, Morvaországot és Sziléziát), akkor erre az ország- és államnévnek még akkor is tekintettel kell lennie, ha a *cseh állam* mind a három or-

---

zájuk megjelölésére... , s mindörökké meg kell elégedniük azzal, hogy a »cseh« szóval csak melléknévként utaljanak nemzetükre”; vö. Catriona Tulloch Scott (szerk.): *Xenophobe's Guide to the Czechs*, London: Xenophobe's Guide 2008, 2. kiadás 2009. 1. A helyzet pont ennek az ellenkezője: a cseheknek sok, talán túl sok nevük is van országuk megnevezésére. A kettőt (*Česko*, *Čechy*) azért merem „túl soknak” mondani, mert nemcsak jelentéstartományaik különbözöek, de társadalmi rétegenként és politikai csoportonként változik érzelmi konnotációjuk is, nem beszélve idegen nyelvű megfelelőik változatosságáról.

szág népét integrálja.⁷⁹ Ám lehet, hogy nem is a demokrácia, hanem csak annak a kérdése ez, hogy a cseh nyelvben nincs olyan szó, amely mindhárom országot megjelölné. A helyzet érzékeltetése végett a csehek e vonatkozásban szívesen példálózhatnak azzal, hogy még a kommunista párt nevében (*Komunistická strana Čech a Moravy*) is két ország neve szerepel. Az egyszavas országnév s különösen angol változatának elterjedése az új állam létrejötte után sok cseh értelmiségi számára oly fontos volt, hogy 1997-ben polgári kezdeményezésbe fogtak a „Csehország” név elterjesztésére (*Občanská iniciativa Česko/Czechia*). A brnói egyetemről kiinduló iniciatívát 1998-ban nagyszabású tudományos konferencia követte a prágai Károly Egyetemen, 2004-ben pedig a cseh parlament felsőháza közmeghallgatás keretében foglalkozott a rövid államnév⁸⁰ kérdésével. Ezek hatására az utóbbi években a nyelvhasználat kétségtelenül sokat változott, ám mégsem alakult át teljesen.⁸¹

79. Plasztikusan fejezi ki ezt a helyzetet az önálló cseh állam 1992 végén elfogadott és 1993 elején hatályba lépő alkotmányának preambuluma, amikor így fogalmaz: „Mi, a Cseh Köztársaság állampolgárai, Csehországban, Morvaországban és Sziléziában, az önálló cseh állam megújulása idején [...] a Cseh Köztársaság következő alkotmányát fogadjuk el.” Lásd Badó, Trócsányi (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, 219.

80. Megjegyzem: terminológiai szempontból a cseh szakirodalomban az államneveknek két fő fajtáját különböztetik meg: a hosszú alakos államnevet *politikai* államnévnek, az országnevet vagy rövid alakos államnevet pedig *földrajzi* államnévnek mondják.

81. A névhasználat az állami vezetők preferenciái révén sajátos politikai mellékízt is kapott. Václav Havel például kifejezetten ellenezte a „Česko” név használatát: „a *Česko* hallatán libabőrös leszek” – mondta állítólag többször is. Ha valamiben egyáltalán, ebben még Václav Klaus is egyetértett vele. Ő még magánbeszélgetéseiben is „Cseh Köztársaságnak” nevezte államát. A jelenlegi államelnök, Miloš Zeman ezzel szemben külföldi utazásai alkalmával rendszerint Csehország (*Czechia*) elnökeként határozza meg önmagát, amit azzal indokol, hogy ez a név „szebben hangzik és rövidebb is, mint a »Cseh Köztársaság«”. Vö. Charlotte McDonald-Gibson: *Support is Growing for a National Name*

Change, But Would 'Czechia' Really Do the Trick?, *Independent* [napilap], 2013. október 11. Az elmúlt két évtizedben ugyanez a kettősség volt megfigyelhető a hivatalnokok körében is. 1993-ban a külügyi és az oktatási minisztérium a *Csehország* név használatát ajánlotta a különböző hatóságoknak, azok azonban gyakran nem éltek e lehetőséggel. Az ENSZ megfelelő szervével 1993-ban közölték a „Cseh Köztársaság” nevet, amelyet 1995-ig könnyen ki lehetett volna egészíteni a rövid alakos névvel, mert mintegy két évig nem jelent meg az erről szóló közlemény. Az akkori (egyébként lengyel származású) külügyminiszter azonban „hallgatott”, vagyis nem adott további információt az ENSZ illetékes szervének, s így ott a rövid alakos név helyére is hosszú alakost írták be. Másfelől az is igaz, hogy az elmúlt két évtizedben a névhasználatban lassú változás következett be, ami az egyszavas, államforma-megjelölés nélküli országnév terjedésében áll. Érdekes jelenség, hogy az 1990-es években a csehek tulajdonképpen azt szerették volna, hogy először a külföldi névhasználat változzon, s ők majd követik ezt. „A csehek – fogalmazott egy Prágában dolgozó angol diplomata 2000-ben – még mindig inkább a Cseh Köztársaság nevet használják, semmint a Csehországot [Česko]. [...] Ha megváltozna a szóhasználat, számunkra nem jelentene problémát alkalmazkodni ahhoz. De úgy érezzük, hogy a változást a cseh oldalon kell kezdeményezni, s nem a miénken”; Giles Portman levele 2000. április 4-én, idézi Horová E.: *Record of Proceedings of the 7th Public Hearing of the Senate*. 2004. május 11. Abban, hogy a „Csehországot” jelentő *Czechia* nem terjedt el az angol nyelvű beszélők körében, többek szerint szerepe volt annak is, hogy fonetikailag hasonló Csecsenföld angol nevéhez (*Chechnya*), amiből a modern tömegmédiában kisebb-nagyobb bonyodalmak adódtak. A Karlovy Vary-i Nemzetközi Filmfesztiválon például Sharon Stone amerikai filmszínésznő olyan beszédet mondott, amelyből úgy tűnt: azt hiszi, hogy Csecsenföldön van. A 2013-as bostoni maratonton történt robbantás után a *Facebook*-ra és a *Twitterre* épülő híradások azzal árasztották el az internetet, és zavarták meg egy pillanatra még a CIA-t is, hogy a terroristák csehek. A cseh nagykövet ekkor igen szellemesen figyelmeztette a publikumot: „A háború Isten eszköze arra, hogy megtanítsa az amerikaikkal a földrajzot... Csecsenföld [*Chechnya*] és Csehország [itt így mondta: *Czech Republic*, egyébként *Czechia*] 3200 kilométerre van egymástól.” Lásd Charlie Campbell: *Czech Republic Forced to Remind the Internet that Chechnya is in Different Country after Boston Bombing*. *Twitter and Facebook filled with false reports that Boston bombing suspects were Czech*, *Time* [magazin], 2013. április 23. A *Czechia* lassú terjedésében a

Visszatérve a fő kérdésekhez, megállapítható, hogy az országnév az esetek túlnyomó többségében államnév is. Ez azért lehetséges, mert az *ország* szónak *kettős jelentése* van. Egyrészt egy összefüggő földrajzi területre utal, másrészt pedig arra az intézményre, hatalomra, szervezetre, államra, amely azt – az ott élő emberek közbejöttével – egységessé teszi. Vagyis a szó a *területet* és az ott tartósan élő nép felett gyakorolt, *intézményesült hatalmat* egyszerre jelenti. Ezt a két jelentést⁸² fogja át a

---

fonetikai hasonlóság természetesen csak tizedrangú akadályozó tényező lehetett, hiszen az ilyesmi az államnevek között vagy az államnevek és egyéb nevek között gyakran előfordul. (Lásd például a következő eseteket: Líbia és Libéria, Mali és Malawi, Irán és Irak, Niger és Nigéria, Ausztria és Ausztrália, Szerbia és Szibéria, Szlovákia és Szlovénia, Szlovénia és Szlávónia, Zimbabwe és Zambia vagy Zambia és Gambia – hogy csak néhányat említsek. Mindez folytatható volna a teljes vagy részleges névegyezésekkel: Guinea, Bissau-Guinea, Egyenlítői-Guinea és Pápua Új-Guinea, amerikai Georgia és kaukázusi Georgia, Antigua és brit Anguilla, vagy angol nyelvű hasonlóságokkal: Latvia és Lithuania, Thailand és Tajwan.) A rövid alakos cseh államnévvel kapcsolatban – a fentebb jelzett forrásokon túl – lásd Pavel Krejčí, Leoš Jeleček, – Eva Horová: „Where Are you From?” – „I Am from Czechia!” *The Czech And Slovak History Newsletter* [Valdosta, Georgia, USA, Czechoslovak Studies Association], 31 (2008) 2. 7–10.; Barbara Medici: Czech Republic or Czechia, the Dilemma of the Name, *Progetto Repubblica Ceca* [Prága]. 2014. május 3.; Leoš Jeleček: Česko versus Czechy? On the Geographic Name of the Czech Republic. [Paper presented at the 2nd Slovak-Czech-Polish Geographical Seminar, 1999], *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae* [Pozsony-Bratislava], *Geographica, Supplementum* 2/I. 2000. [2001] 279.; Daniel Bardsley: Czech Out the Proposed Name, *The Prague Post*. The Czech Republic's English-language Newspaper [Prága], 2013. október 16. [<http://www.praguepost.cz/tempo/17285-czech-out-the-proposed-name.html>].

82. Bizonyos értelemben négy jelentéssel számolhatunk, bár a harmadik és negyedik is az első kettővel áll összefüggésben. A szónak ugyanis van egy átvitt *elvont* értelme és egy *rendszerinti* kategóriára utaló jelentése is. Az előbbi (vö. tündérország, mennyország) lényegében a konkrétból származik; ami jól látható például a *Miatyánk* II. Vatikáni Zsinat utáni, kiegészített szövegéből: „Mert tiéd az ország és a hatalom és a dicsőség mind örökké. Ámen!” (eredetileg *Mt* 6,13b). Ugyanez a

következő definíció: az ország egy „egységes államszervezetbe tartozó nagy terület”,⁸³ vagy (ritkábban) megfordítva: az egy területen fennálló államszervezet, az ott élő emberekkel és ott található természeti képződményekkel, kincsekkel, építményekkel együtt.

Közismert, hogy az „ország” szavunk kb. hét-nyolcszáz éves: etimológiai alapja – a *Halotti beszéd* keletkezésének idejéig (1192/95) visszavezethetően – az *úr* egyik régebbi alakjának, az *urunak* (eredeti jelentése szerint: törzsfő, fejedelem) ún. *-ság* képzős⁸⁴ változata: vö. *urruságh*, *urszág*, *uraság*. Az „állam” szavunk ezzel szemben sokkal újabb; e szó idegen nyelvű változatainak az európai nyelvekben kb. négy évszázados múltja van, a magyar nyelvben pedig csak kettő. Az *állam* szó európai nyelvekbeli megfelelői – így az angol *state*, a német *der Staat*, a francia *l'état*, az olasz *lo stato* vagy a spanyol *estado* – a latin *statusból* alakultak ki a XVI–XVII. század folyamán.⁸⁵ A magyar nyelvben az *állam* szó az „álladalom”-ból alakult ki a XIX. században; az *álladalom* szavunkat pedig

---

jelentés őrződött meg a *rendsztani* használatban, amely az élőlények körén belül megkülönböztetett fajtákra utal; itt ugyanis a *five kingdoms* kifejezést „öt országnak” magyarították, a *kingdom* és *regnum* szokásos fordítása szerint.

83. Tótfalusi István: *Magyar etimológiai nagyszótár*, Budapest: Arcanum Adatbázis 2001 [Arcanum DVD-Könyvtár 2.].

84. A régi szakirodalomban ezt néhányan vitatták (vö. például Buzdenz J.: *Jelentés Vámbéri Á. magyar–török szövegyezéseiről, Nyelvtudományi Közlemények*, szerk. Hunfalvi Pál et al., [Pest: MTA 1871. 10.1. füzet], 107.), az újabb irodalomban nem találtam erre vonatkozó adatot.

85. A *status* eredeti jelentése szerint „az ügyek, a dolgok állására” (vö. *rerum status*), a „nyugalmi állapotra”, „nyugalmi helyzetre” és annak „állandóságára” utalt. A rómaiak a *status* szót sosem használták a mai *állam* jelentéssel; ezt a fogalmat valószínűleg nem is ismerték. A *status* szónak a középkori és késő középkori latinban azonosítható politikai jelentéséről lásd az alább megadott irodalmat. Az ilyen nyelvi-etimológiai tények háttere előtt kifejtett elmélet keretében komolyabb államelméleti tézisek is megfogalmazhatók. Lásd például Takács Péter: *Államtan*. [1. kötet.] *Két fejezet az állam általános elmélete köréből*, Budapest: Buda-

Barczafalvi Szabó Dávid alkotta meg az 1780-as években, a latin *status* magyarításaként.

A „ország” szó ugyanakkor – miközben kétségtelenül felvette az intézményesült hatalomra, vagyis az államra utaló jelentést – megtartotta a földrajzi területre vonatkozó *önálló* jelentését is. Ez utóbbi az előbbitől független is lehet – legalábbis bizonyos ideig. Vagyis a szó két jelentése el is válhat és sokszor el is válik egymástól; van olyan „ország”, amely már vagy még nem állam, s olyan állam, amely még nem ország. Amikor például azt mondjuk, hogy „Chopin a lengyelországi Żelazowa Wola-ban született”,⁸⁶ akkor nem törődünk azzal, hogy a lengyel állam Chopin születése idején (1810) nem létezett, tehát a Varsótól 50 km-re fekvő Żelazowa Wola sem ennek az államnak területén volt, mert azt három nagyhatalom másfél évtizede leradírozta a térképről. Vagyis a „Lengyelország” szónak akkor és úgy is értelmes jelentése lehet, amikor a lengyel állam nem létezik. Bajorország (*Bayern*) vagy Stájerország (*Steiermark*) esetén ma már magától értetődő: a „tartomány” (*Land*) úgy jelent *országot*, hogy az államként egy magasabb szintű állami egységnek is része. A szászok jellemzően nemcsak Szászországban (*Sachsen*) élnek, hanem három további tartományban. S megfordítva: Kurdisztán annak ellenére tekinthető „országnak”, hogy a több tízmilliós lélekszámúra tehető kurd népet politikailag nem a kurd állam integrálja, hiszen olyan nem létezik.

Az *ország* és az *állam* szavak jelentéstartományának eltérése jól látható azokban az esetekben is, amikor egy adott államnak csak egy neve van. Ezek körében fentebb már utaltam arra az öt mai államra, amelyek esetén ez azért van így, mert a hosszú államnév a politikai megosztottság vagy más ok miatt nem használható országnévként. Idesorolhatók továbbá a mes-

---

pesti Corvinus Egyetem, Közigazgatás-tudományi Kar 2011. 127–155., különösen 127–133.

⁸⁶ A példát illetően lásd „...ország, ...ország, ...ország... de miért?” *Nyelv és Tudomány*. 2011. augusztus 26. [<http://www.nyest.hu>]

terséges módon létrejött, a keletkezésük körülményei miatt lényegében ideiglenes vagy átmeneti, valamint a nagyhatalmi döntéssel létrehozott speciális államok, melyeknek sokáig, esetleg véglegesen rendszerint csak hosszú alakos nevük van, országnevük nincs. Ilyen volt például valamikor a *Varsói Hercegség* (1807–1815), nálunk a *Lajta Menti Köztársaság* (történelmi elnevezéssel: *Lajtabánság*; 1921), vagy a ma már kevésbé emlékezetes *Vendvidéki Köztársaság* (másként: *Murai Köztársaság*, 1919) és a Pécsét fővárosának tévő, ugyancsak rövid életű *Baranya–bajai Szerb–Magyar Köztársaság* (1921),⁸⁷ mai viszonyaink között pedig a *Dnyeszter Menti (Moldáv) Köztársaság* (1990/1992, illetőleg 2000 óta). Ezeknek van ugyan más ismert megnevezésük is – az utóbbi esetben így *Dnyeszteren Túli Terület* vagy *Dnyeszter-mellék* –, ám azok nem tekinthetők országnévnek. Idetartozik továbbá az Egyiptom és Szíria uniójával létrejött *Egyesült Arab Köztársaság*, mely három évig létezett (1958–1961, bár Egyiptom 1971-ig az EAK megnevezést viselte), valamint az ezt Jemennel kiegészítő *Egyesült Arab Államok* (1958–1961) is. A kezdet kezdetén a nagyhatalmi döntéssel létrehozott, országnév nélküli államok körébe volt sorolható *Jugoszlávia* is, amelynek eredetileg ugyancsak nem volt, ám az idők folyamán *lett* országneve. Ezt főleg az mozdította elő, hogy a *Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot* (1918–1929) *Jugoszláv Királyságra* (1929–1941) nevezték át. Az új állam rövid alakos neve a délszláv összetartozás alkalmilag felerősödő érzése és a széles körben hatóképes ún. „jugoszlávizmus” ideológiája miatt viszonylag mély gyökeret eresztett – igaz, azon az áron, hogy hosszú alakos neve folyamatosan

87. A Lajtabánságról lásd – egyebek mellett – Prónay Pál: *A határban a Halál kaszál...* (Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből). Budapest: Kossuth 1963 és Bálint István János (szerk.): *A rongyos gárda harcai 1919–1939*, Budapest: Magyar Ház 1999. A szerb–magyar államról lásd Szűts Emil: *Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság*, Pécs: Pro Pannonia 1991, a Vendvidéki Köztársaságról pedig vö. Julij Titl: *Murska Republika 1919*, Murska Sobota: Pomurska Založba 1970.

követte a térség népeiből létrejött politikai társulások forgasztóságát. Az 1945-ben újra létrehozott államnak három neve is volt: hívták *Demokratikus Szövetségi Jugoszláviának* (1945), *Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságnak* (1945–1963) és *Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak* (1963–1992). 1992-ben aztán megszűnt, a „jugoszláv” melléknév jelen idejű alkalmazásával együtt, hogy átadja helyét egy még újabb államnak. Ez igényt formált arra, hogy az előbbi állam területének és lakosságának nagy részét „megörökölje”, és *Jugoszláv Szövetségi Köztársaságnak* (1992–2003) hívta önmagát. Ezt az igényt azonban a nemzetközi közösség nem ismerte el; ezért erre az államra 11 éven át rendszerint „korábbi Jugoszláviaként” vagy a „korábbi Jugoszláv Szövetségi Köztársaságként” utaltak. Ezután *Szerbia és Montenegró Államközösség* lett (2003–2006), majd egy népszavazást követően két független államra (*Szerbiai Köztársaság* és *Montenegró*) vált szét, s ezzel a *Jugoszlávia* országnév érvényét veszítette.

A történelmileg akár efemernek is mondható neveknek (Vendvidéki Köztársaság, Lajtabánság stb.) mintegy ellenpontját jelentik azok az országnevek, amelyek az évszázadok folyamán nem vagy csak alig változtak. Közismert például, hogy Európában *Bulgária* országneve mondható a legrégebbinek – annak ellenére is, hogy mind az ország és az állam, mind pedig a bolgár nép sorsa igen forgandó volt az elmúlt 14 évszázad folyamán.

További – de immár nem a történelmi idő viszonylagosságát, hanem a népek és területek sorsának változatosságát érzékeltető – példa az országnév és az államnév eltérésére *Anglia*. Ti. az, hogy *Anglia*, *Skócia* vagy *Wales* országnak tekinthetők, bár a mindennapi nyelvhasználat szerint külön-külön államnak nem. Együttesen azonban – kissé különösen fogalmazva itt – csaknem kiteszik Nagy-Britanniát.⁸⁸ Ugyanígy: *Erdélyor-*

88. A pontosság érdekében megjegyzem, hogy a Földrajzinév-bizottság 2009-es 68/637. sz. határozata *Anglia* és Nagy-Britannia vonatkozásában az „ország” szó itteni értelmezésével nem egyeztethető össze.

szág esetén szinte végtelenül el tudnánk vitatkozgatni azon, hogy történetének egy-egy korszakában Erdély, illetőleg az Erdélyi Fejedelemség vajon *egységes ország* volt-e, vagy *önálló állam*.

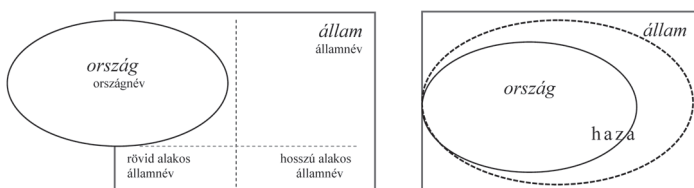
Mindezt összefoglalóan mondhatjuk úgy is, s a példák fenti kavalkádjában ezzel rendet is csinálunk, hogy az *ország* szónak mint jelnek az *állam* nem kizárólagos jelölete.⁸⁹ Ebben a kontextusban nem túlzás kijelenteni, hogy egy országnak folyói, hegyei és búzamezői vannak, egy államnak pedig hivatalai, parlamentje és bíróságai. Akik bírálják a *Magyar Köztársaság* államnévnek *Magyarországra* mint alkotmányos államnévre való változtatását, azok szerint az ország nevének hosszú alakos államnévvé minősítése ezt az aspektust figyelmen kívül hagyta, hiszen egy kizárólag az államra vonatkozó nevet (*Magyar Köztársaság*) olyannal váltott fel (*Magyarország*), aminek a jelentése csak részben vonatkozik az államra. Szerintük az a szó, amely a Balatonra, az Alföldre, a Kékesre és a Duna-kanyarra utal, nem használható minden további nélkül olyan értelemben, hogy bármilyen kontextusban vonatkozzon az Országgyűlésre, a Kúriára, a Központi Statisztikai Hivatalra és a Veszprémi Bányakapitányságra, vagyis az állami szervek teljes rendszerére is. A változás védelmezői ezzel szemben arra hívhatják fel a figyelmet, hogy 2011 előtt a politikai közbeszédben a magyar állam teljes nevét (*Magyar Köztársaság*) nem mindig használták kizárólag az államra vonatkozó érte-

89. Mivel az a most tárgyalt probléma (*ország – állam*) inverze, csak utalok az azzal kapcsolatos vitákra, hogy miként kell fordítani az *Intelmek* híres mondatát: *Nam unius lingue uniusque moris regnum inbecille et fragile est*. A szokásos régebbi fordításokban ugyanis az *ország* szó szerepel („mert az egynyelvű és egy szokással bíró ország gyenge és törékeny”), ám ezt többen kifogásolták, például Mályusz Elemér is, mondván: a *regnumot* az adott kontextusban nem lehet *országnak* fordítani, de még csak *királyságnak* sem, hanem *királyi udvarnak* kellene. Lásd ezzel kapcsolatban – egyebek mellett – Vekkerdi József: *Regnum unius linguae*. Megjegyzések az *Intelmek* új fordításához, *Századok* (2004) 138., 495–499.

lemben, hanem alkalmasint az országra is utaltak vele. A határátkelőhelyeken például nem azt írták ki, hogy „Magyarország” (ti. hogy innentől ez az ország következik, ami a szó kettős jelentése révén az adott kontextusban utalhatott volna a földrajzi területre, de az államra s ez utóbbi vonatkozásban az utazók számára a határokon fontos „joghatóság-váltásra” is), hanem 1989 előtt azt, hogy „Magyar Népköztársaság”, 1990–2011 között pedig azt, hogy „Magyar Köztársaság”. Így azt lehet mondani, hogy a változtatás hívei, ahelyett, hogy reflektíven viszonyultak volna e kritizálható nyelvi gyakorlathoz, felhasználták azt.

E nyelvi gyakorlatot azért nevezem kritizálhatónak, mert az „ország” és az „állam” szavak szokásos és természetes szemantikáját politikai megfontolásokból zavarták és zavarják össze. Ez abban áll, hogy a *részleges és eseti* jelentésbeli átfordásból *teljes és állandó* kapcsolatot csináltak. E gyakorlat ismereteim szerint az 1970-es években alakult ki, a politikai nyelvben tovább élt 1990 után is, és jelenleg is megfigyelhető, mi több, a 2011 utáni korszakban az Alaptörvény szóhasználata miatt fel is erősödött. Leghatékonyabb eszköze – már a szocialista időkben is, jelenleg is – a „haza” szó beemelése az „ország” és az „állam” kontextusába. Amikor például az 1970-es években a május 1-jei felvonulásra a párt vezetői olyan jelmondatot adtak ki, hogy „Éljen és erősödjék szeretett hazánk, a Magyar Népköztársaság!”, akkor ezzel a *haza* iránti pozitív érzelmi elkötelezettséget az *államra* kívánták átvinni, elfeledtetve azt, hogy az emberek többségének a *Magyar Népköztársaság* – *Magyarországgal szemben* – nem a „hazája” volt, hanem az állama, amelynek hatalma alatt élt. E mesterségesen kialakított gyakorlat a szocializmus legitimációját próbálta előmozdítani, és észrevétlenül az ún. köztársasági időkben is fennmaradt. S amikor aztán az Alaptörvény úgy fogalmazott, hogy „hazánk [valamilyen rejtélyes okból csupa nagybetűvel írva persze] neve Magyarország”, s ezt az államra értette, akkor akarva-akaratlan ezt a gyakorlatot folytatta tovább.

Ez az összefüggés a következőképpen szemléltethető.

Az ország és állam szavaink szemantikája a szokásos nyelvhasználatban

Az ország és állam szavaink szemantikája az 1970-es évek politikai nyelvhasználatában és a 2011-es alkotmányban

Ezzel talán nem mindenki ért egyet,⁹⁰ de akárhogyan foglajunk is állást e kérdésben, a következő tételtemet remélhetőleg mindenki elfogadja. Ez az, hogy az *ország* szó kettős jelentése tette lehetővé a magyar állam teljes vagy hosszú alakos nevének 2011-es megváltoztatását, bármi legyen is e változás célja; s ugyanez a jelleg (ti. hogy e két jelentés el is válhat és bizonyos kontextusokban el is válik egymástól) teszi lehetővé annak bírálását is, bármi legyen is annak indoka.

4.3. „Hivatalos” és „nem-hivatalos” államnév

Az államok nevére vonatkozóan gyakran használjuk a *hivatalos* és *nem hivatalos* megkülönböztetést is. Mint már jeleztem, e kifejezéseknek meglehetősen bizonytalan a jelentésük, s ezért – hogy úgy mondjam – csínján kell bánni velük. Az államoknak ugyanis, bár a mindennapi és a jogi nyelvben gyakran mondunk ilyesmit, abban az értelemben nincs „hiva-

90. A Tárki egy 2012-es közvélemény-kutatása így fogalmaz: „az ország hivatalos nevét” illetően „erős megosztottságot tapasztaltunk”. [http://www.vg.hu ezen belül: /kozelet/politika/magyarorszag-vagy-magyar-koztarsasag-ezt-gondoljuk-370387]. Bár a közvélemény futóhomokjával egy tágasabb perspektívájú elemzésben nem érdemes foglalkozni, azt mégis megjegyezném, hogy szerintem a homokot itt állandó irányú, erős szelek fújják.